

Візьен Кэндэйс ад шчырага сэрца
Усё ў прыродзе – лірычнае па ідэальнай
задуме,
трагічнае па лёсе і камічнае ў рэальным
увасабленні.
Джордж Сантаяна

Частка першая. ОСТЭНДЭ

Памочнік капітана трымаў у руцэ апошні пасадачны білет і назіраў, як пасажыры перасякалі змрочны, мокры прычал, пераходзячы цераз безліч чыгуначных пуцей і стрэлак, абгінаючы кінутыя багажныя цялежкі. Яны цягнуліся, наставіўшы каўняры паліто і ўнурыўшы галовы ў плечы. У доўгіх спальных вагонах на століках ужо запалілі лямпы, якія свяціліся праз дажджавую заслону чарадой блакітных пацерак. Страла гіганцкага пад'ёмнага крана скранулася з месца, паплыла і апусцілася, і жалезны скрыгат лябёдка на нейкае імгненне заглушыў шум вады – вады, якая лілася з агорнутага хмарамі неба, вады, якая білася аб прычал і плёскалася ўздоўж бартоў парома. Была палова пятай папоўдні.

– Божухна, ну і вясенні дзянёк! – уголас вымавіў памочнік капітана, імкнучыся як найхутчэй пазбавіцца непрыемных уражанняў, назапашаных за апошнія некалькі гадзін марскога падарожжа цераз

Ла-Манш, – прамоклай палубы, пахаў пары і нафты, затхлага смуроду нясвежага піва ў бары, шамацення чорнага шоўку сцюардэс, што сноўдалі туды-сюды з алавянымі падносамі. Ён зірнуў уверх на сталёвыя фермы пад'ёмнага крана, на платформу і на маленькую фігурку ў сінім камбінезоне, якая круціла рулявое кола, і адчуў нязвычайную зайздрасць: там, наверху, кранаўшчык быў аддзелены трыццаццю футамі смугі і дажджу ад памочніка капітана, ад пасажыраў, ад доўгага, залітага святлом экспрэса. «Мне няма куды дзецца ад гэтых абрыдлых фізіяномій», – падумаў памочнік капітана, згадаўшы маладога жыда ў цяжкім футры, які ўвесь час скардзіўся, што яму дасталася каюта на дваіх – не мог ужо вытрываць якіх-небудзь там дзвюх гадзін!

– Вам не туды, міс, – папярэдзіў ён апошняю пасажырку другога класа. – Зала мытні вунь там.

Настрой у яго крыху палепшыўся, калі ён убачыў ветлівы твар юнай незнаёмай – хоць яна ні на што не скардзілася.

– Вам трэба насільшчык, міс, паднесці ваш сакваяж.

- Не, нічога, - адказала яна. - Дый не разумею я іхняй мовы. А сакваяж у мяне зусім не цяжкі. - Вусны ў яе расквітнелі ўсмешкай над узнятым каўнерыкам таннага белага плашчыка. - Вось калі б вы дапамаглі мне... капітан.

Яе нахабства пазабавіла яго.

- Калі б я быў крыху маладзейшы, вядома, вам бы не спатрэбіўся зараз ніякі насільшчык. Не разумею, куды гэта толькі глядзяць сённяшнія маладыя людзі! - ён кіўнуў галавой на маладога жыда ў чорных замшавых чаравіках, які выходзіў з мытні, а за ім цягнуліся два нагружаныя багажом насільшчыкі.

- Вам далёка?

- Да самага канца, - адказала яна, кінуўшы журботны позірк на рэйкі, на кучу багажу, на асветленыя вокны вагона-рэстарана і цёмныя абрысы экспрэса.

- У вас спальнае месца?

- Не.

- Вам трэба было абавязкова ўзяць месца ў спальным вагоне, - сказаў ён, - калі вы едзеце да канца. Тры ночы ў дарозе. Гэта не жарты. А што вы збіраецеся рабіць у Канстанцінопалі, калі не сакрэт? Выйсці

замуж?

- Калі б я ведала. - Яна крыва ўсміхнулася, агорнутая сумаю ростані і страхам перад невядомасцю. - Хто ведае, што мяне там чакае.

- Працаваць?

- Танцаваць. У вар'етэ.

Яна развіталася з ім і пайшла далей. Плашч падкрэсліваў яе тонкую статную постаць. Дзяўчына трымалася прама, нават тады, калі, спатыкаючыся, ішла паміж рэйкамі ўздоўж спальных вагонаў. Агеньчык святлафора змяніўся з чырвонага на зялёны, і з выхлапной трубы цягніка вырваўся тонкі струмень адпрацаванай пары. Яе твар, такі звычайны, але пікантны, яе манеры, абуральныя і адначасова сціплыя і далікатныя, - затрымаліся на момант у яго святломасці. «Помні пра мяне, - у думках звярнуўся ён да дзяўчыны. - Праз месяц-другі мы зноў з табой сустрэнемся». Аднак ён добра разумеў, што сам ён яе не ўтрымае ў памяці, бо надта многа твараў мільгае перад ім у акенцы яго канторы, звяртаючыся з просьбамі пакінуць асобную каюту, ці размяняць грошы, ці заказаць спальнае месца, каб ён мог запомніць кожную асобу -

дый нічога прыкметнага ў ёй і не было.

Калі ён падняўся на борт, палубы ўжо былі вымытыя, і паром быў падрыхтаваны да рэйсу. Настрой у яго значна палепшыўся, бо на судне ўжо нікога чужога не было. Вось так бы і заўсёды: некалькі матросаў-іншаземцаў, што балбочуць між сабой на сваёй мове, знаёмая сцюардэса, з якой прыемна прапусціць шклянку-другую піва. Ён крыху пабурчаў на матросаў па-французску, а тыя лагодна ўсміхнуліся яму ў адказ, праспяваўшы непрыстойную песеньку пра ашуканага мужа і яго няверную жонку.

- Цяжкі выдаўся рэйс, - сказаў ён пангельску галоўнаму сцюарду. Некалі той працаваў афіцыянтам у Лондане і ведаў ангельскую мову, а без пільнай патрэбы памочнік капітана не гаварыў па-французску. - А той жыд, ці шмат ён даў табе зверху?

- Ніколі не здагадаецца! Цэлых шэсць франкаў!

- Яго не загайдала?

- Не. Але той стары з вусамі - ён ванітаваў увесь час. Дарэчы, аддайце мае дзесяць франкаў. Я выйграў заклад. Ён -

ангелец.

- Не можа быць. У яго такі выразны акцэнт.

- Мне ўдалося зазірнуць у яго пашпарт. Рычард Джон. Школьны настаўнік.

- Дзіўна, - сказаў памочнік капітана. «Сапраўды, дзіўна», - зноў падумаў ён, неахвотна адлічваючы сцюарду дзесяць франкаў, і прыгадаў, як той стомлены сівы чалавек у плашчы адышоў ад парэнчаў парахода, калі былі ўзняты сходкі і карабельныя сірэны выдыхнулі пару ў напрамку расколіны паміж хмарамі. Ён папрасіў газету, якую-небудзь вячэрнюю газету. «Вячэрнія газеты не выходзяць так рана ў Лондане», - адказаў яму памочнік капітана. Пачуўшы адказ, той пастаяў крыху ў задуменнасці, кранаючы пальцамі кончыкі доўгіх сівых вусаў. Наліваючы шклянку піва сцюардэсе, перад тым як прагледзець каштарыс, памочнік капітана зноў падумаў пра таго школьнага настаўніка, і ў галаве ў яго стрэльна думка, што, відаць, сутыкнуўся з чалавекам, які зазнаў шмат пакут, знясіленым, заблытаным у цёмныя справы. Гэты чалавек таксама не выказваў ніякіх скаргаў, і таму яго можна было забыць

лягчэй, чым, скажам, маладога жыда, ці чараду турыстаў агенцтва Кука, ці хворую жанчыну ў ружова-зялёным адзенні, якая згубіла колца, ці таго дзівака старога, які двойчы заплаціў за спальнае месца. Дзяўчыну ён забыў з паўгадзіны таму. Якраз гэтая акалічнасць і аб'яднала яе з Рычардам Джоном. Тупат ног, пах нафты, мігценне сігнальных агеньчыкаў, заклапочаныя твары пасажыраў, звон шклянак, шэраг лічбаў, – усё гэта прымусіла іх згінуць у цемры свядомасці памочніка капітана.

Вецер сціхнуў на некалькі хвілін, і дым, які хуткімі парывамі гойсаў па прычале, паміж нагрувашчвання жалезных канструкцый, на імгненне супакоіўся. Нерухомыя вялізныя шматкі дыму здаваліся Майету шэрымі намётамі качэўнікаў, калі ён ішоў па слоце. Ён забыўся на тое, што яго замшавыя чаравікі зусім сапсаваліся, што нахабны афіцэр мытні прычапіўся да дзвюх яго шаўковых піжам. Ад нахабства гэтага афіцэра, ад яго пагарды, ад здзеклівых шэптаў: «Juif, juif»*, ён хаваўся ў засені тых вялізных намётаў. Тут на момант ён адчуў сябе нібыта дома: цяпер, каб падтрымаць бадзёрасць духу, яму ўжо не трэба было

думаць ні пра сваё дарагое футра, ні пра модны гарнітур, пашыты на Сэвіл-роўд, ні пра свае грошы, ні пра высокае становішча ў фірме. Але калі ён наблізіўся да цягніка, вецер ізноў узняўся, намёты з дыму паразвейваліся, і ён апынуўся зноў у самым цэнтры варожага свету.

* *Жыд, жыд (фр.).*

Аднак Майет з удзячнасцю падумаў, што за грошы можна шмат чаго купіць. Праўда, за іх не заўсёды купіш ветлівасць і далікатнасць, але ж хуткасць яны яму ўсё-такі забяспечылі. Ён першы прайшоў агляд на мытні і да прыходу астатніх пасажыраў паспеў дамовіцца з кандуктарам наконт асобнага купэ. Ён цярпець не мог распранацца пры чужых людзях, хоць і разумеў, што дамоўленасць наконт асобнага купэ будзе каштаваць яму болей, чым іншым, бо ён быў жыд: тут не абыдзецся проста просьбай і невялікімі чаявымі. Ён мінуў асветленыя вокны вагона-рэстарана, дзе невялікія лямпы пад ружавата-ліловымі абажурамі блішчалі на свежых абрусах, засланых для абеду. «Остэндэ-Кёльн-Вена-Белград-Стамбул». Ён прайшоў паўз гэты рад назваў, нават не глянуўшы на іх:

маршрут быў яму добра вядомы – назвы праплылі на ўзроўні яго вачэй, нагадаўшы яму шпілі мінарэтаў, купалы цэркваў ці саборы ў гэтых гарадах, дзе чалавеку яго нацыянальнасці цяжка было ўладкавацца на сталае жыхарства.

Кандуктар, як ён і меркаваў, быў няветлівы. «Цягнік перапоўнены», – пахмурна буркнуў ён, хоць Майет ведаў, што той гаворыць няпраўду. Яшчэ не сезон – у красавіку заўсёды ёсць шмат свабодных месцаў, і на пароме ён заўважыў толькі некалькі пажыраў першага класа. Пакуль ён спрачаўся з кандуктарам, у калідор вагона праціснулася зграя турыстаў: пажылыя лэдзі трымалі ў руках шалі, пледы і прыгожа аформленыя даведнікі, стары святар скардзіўся, што некуды засунуў і не можа знайсці «Уайд Уорлд Мэгэзін»: «Калі падарожнічаю, я заўсёды чытаю «Уайд Уорлд Мэгэзін»; а замыкаў натоўп турыстаў спатнелы і звыклы з усялякімі перыпетыямі падарожжа гід са значком турысцкага агенцтва. «Volia»*, – сказаў кандуктар і жэстам паказаў, што ў цягніку надзвычайная колькасць пажыраў. Аднак Майета нельга было так лёгка абвесці вакол пальца – ён

добра ведаў гэты маршрут. Кампанія турыстаў, мяркуючы па іх узбуджаным выглядзе, пройдзе ў наступны вагон, які накіроўваецца ў Афіны. Калі Майет павялічыў чайвыя ўдвая, кандуктар здаўся і наляпіў на дзверы купэ паперку: «Месца занятае». Уздыхнуўшы з палёгкі, Майет нарэшце застаўся адзін.

** Вось бачыце (фр.).*

Міма праплывалі твары, ад якіх яго аддзяляла выратавальная браня шкла. Нават тоўстае футра не бараніла яго ад холаду і сырасці, а калі ён павярнуў ручку ацяплення, шыба акна затуманілася ад яго дыхання, і неўзабаве ён мог распазнаваць невыразныя рысы тых, хто праходзіў па пероне за вагонным акном: сярдзіты позірк вока, ружавата-ліловая шаўковая сукенка, каўнер святара. Толькі аднойчы ў яго з'явілася жаданне развеець сваю адзіноту – ён працёр шыбу далоняй і ўбачыў зграбную постаць дзяўчыны ў белым плашчы, якая прайшла па калідоры да вагона другога класа. Адзін раз дзверы адчыніліся, і ў купэ заглянуў пажылы мужчына. У яго былі сівыя вусы, акуляры і пацёрты мяккі капялюш. Майет сказаў яму па-французску, што купэ

занятае.

- Адно месца, - сказаў мужчына.

- Відаць, вам трэба купэ другога класа? - спытаў Майет, але мужчына адмоўна пакруціў галавой і пайшоў далей.

Містэр Оўпі выгодна ўладкаваўся ў сваім кутку і пачаў з цікаўнасцю, хоць і з некаторым расчараваннем, разглядваць невялікага бледнага мужчыну, які сядзеў насупраць. Знешне сусед быў надзвычай непрыкметны, колер яго твару выдаваў нейкую хваробу. «Нервы», - падумаў містэр Оўпі, заўважыўшы, як пацепваюцца яго пальцы, аднак у іх не было ніякіх знешніх адзнак павышанай чулівасці - яны былі кароткія, грубаватыя і тоўстыя.

- Я заўсёды лічу, - сказаў містэр Оўпі, спрабуючы пераканацца, што яму так не пашанцавала са спадарожнікам, - калі вам удалося дастаць месца ў спальным купэ, зусім няма ніякай патрэбы ехаць у першым класе. Вагоны другога класа даволі камфортабельныя.

- Так... вы маеце рацыю... так, - жыва адгукнуўся сусед. - Аднак адкуль вы даведаліся, што я ангелец?

- У мяне такі звычай, - адказаў містэр

Оўпі з усмешкай, – заўсёды думаць пра людзей лепшае.

– Вядома, – сказаў бледны мужчына, – вы як святар...

Звонку пачуліся галасы хлапчукоў-газетчыкаў, і містэр Оўпі высунуўся з акна.

– «Le Temps de Londres». Qu'est que c'est que (а? Rien du tout? «Le Matin» et un «Daily Mail». C'est bon. Merci*.

* Лонданскую «Таймс». Што такое? Няма нічога? «Матэн» і «Дэйлі Мейл». Добра. Дзякуй (фр.).

Яго французская мова здавалася іншым перапоўненай фразамі з школьных падручнікаў – вымаўляў ён іх з яўнай асалодай, аднак не зусім правільна.

– Combien est cela? Trois france. Oh la-la*.

* Колькі каштуе? Тры франкі. Ну і ну! (фр.).

– Можа, вам патрэбна мая дапамога? – прапановаў ён чалавеку з бледным тварам. – Якую газету вы хочаце? Пэўна, «La Vie»*.

* «Жыццё» (фр.).

– Не, не трэба мне ніякай газеты, дзякуй. У мяне ёсць кніга.

Містэр Оўпі глянуў на гадзіннік.

– У нас засталася яшчэ тры хвіліны.

>Некалькі хвілін дзяўчына баялася, што ён распачне гаворку ці, пэўна, гэтая высокая хударлявая жанчына, яго жонка. Крышку памаўчаць – вось чаго ёй зараз хацелася болей за ўсё на свеце. «Калі б я магла дазволіць сабе спальны вагон, – разважала яна, – цікава, ці была б я там у купэ адна?» У цёмным купэ запалілі лямпачкі, і мажны мужчына зазначыў:

– Ну, цяпер ужо хутка паедзем.

Паветра ў купэ было напоўнена пылам і вільгаццю. Мігаценне святла звонку нагадала ёй на імгненне штосьці знаёмае і звыклае: электрычныя агні рэкламы, што загараліся і змяняліся над уваходам у тэатр на Хай-стрыт у Нотынгеме. Мітусня натоўпу на пероне, беганіна хлапчукоў-газетчыкаў і і насільшчыкаў нагадалі ёй «гусіны кірмаш», і яна засяродзілася на ўспаміне пра рынак, намагаючыся ўзнавіць яго цагляныя будынкi, драўляныя лаўкі ў дэталях, каб ён стаў такім самым рэальным, як і сцюдзёная, абмытая дажджом прыстань і зменлівыя агні святлафораў. З утульнага свету фантазіі ў рэчаіснасць яе вярнуў мужчына, які загаварыў з ёй, і дзяўчына мусіла надзець на сябе маску зычлівасці і

весалясці.

- Ну, міс, у нас наперадзе доўгае падарожжа разам. Давайце пазнаёмімся. Мяне завуць Пітэрс, а гэта мая жонка Эймі.

- Мяне завуць Корал Маскер.

- Купі мне сандвіч, - папрасіла хударлявая жанчына. - Я такая галодная, што чую, як мае кішкі граюць марш.

- Можа, вы гэта зробіце, міс? Я не ведаю французскай мовы.

«Чаму вы думаеце, што я яе ведаю? - яна амаль не крыкнула яму ў адказ. - Я ніколі не была за межамі Ангельшчыны». Але яна прызвычайлася заўсёды браць на сябе адказнасць, калі б і ў якой бы форме яна на яе ні звальвалася, таму яна не выказала ўголас ніякага пратэсту, адчыніла дзверы і пабегла б па слізкай цёмнай дарозе паміж рэйкамі, шукаючы таго, чаго ён хацеў, калі б не глянула на гадзіннік.

- Не паспею, - сказала яна. - Да адыходу цягніка засталася толькі адна хвіліна.

Вяртаючыся назад у купэ, яна азірнулася і ўбачыла ў канцы калідора твар і постаць чалавека, - у яе перахапіла дых ад страснага жадання кінуцца да яго: яна нагадала апошні мазок пудрай па носе, сказанае

спехам «дабранач» швейцару – і хутчэй на двор, у зіхатлівую цемру, дзе яе чакаў малады жyd, каробка шакаладу, аўтамабіль за рагом вуліцы, хуткая язда і таемная небяспечная блізкасць цел. Аднак гэта быў не той, каго яна ведала, і ў думках яна зноў вярнулася да тых непажаданых, жахлівых прыгод у варожым свеце, дзе ніякая старанна ўзважаная ласка не зможа абараніць ад непазбежнай цемры нязведанага. Нацыянальнасць мужчыны, рэзкія характэрныя рысы яго твару і футра ўвялі яе ў зман.

«Адыход затрымліваецца», – падумаў Майет, выходзячы ў калідор. Ён намацаў у кішэні камізэлькі скрыначку разынак. Яна была падзелена на чатыры секцыі, і яго пальцы наўздагад выбралі адну разыначку. Паклаўшы ягаду ў рот, ён ацаніў яе на смак. Якасць яе была не лепшая. Гэта прадукцыя «Стэйн і кампані». У іх ягады з цягам часу робяцца дробнымі і сухімі. У іх разынкі дробныя і сухія.

У канцы калідора нейкая дзяўчына ў белым плашчы павярнулася і ўважліва зірнула на яго. «Неблагая фігурка, – падумаў ён. – Недзе, здаецца, яе бачыў». Ён

узяў яшчэ адну разынку і, не гледзячы, сунуў яе ў рот. На гэты раз трапіла ягада яго асабістай фірмы. «Майет, Майет і Пейдж». Трымаючы ягаду пад языком, ён на імгненне пачуваў сябе ўладаром свету, вяршыццелем лёсу. «Вось гэта – мая, і яна – выдатная», – зазначыў ён. Уздоўж калідора бразнулі дзверы купэ, прагучаў гудок паравоза.

Рычард Джон, насунуўшы плашч па самыя вушы, глянуў на перон з акна калідора і ўбачыў, як будынкі вакзала пачалі рухацца назад, у напрамку павольных хваляў мора. «Гэта – канец, – падумаў ён, – ці, хутчэй, пачатак». Твары людзей за акном вагона паплылі назад. Мужчына з кіркай на плячах узмахнуў чырвоным ліхтаром. Дым паравоза ахутаў яго і закрыў святло ліхтара. Тармазы заскрыгаталі, клубы дыму развеяліся, і сонца палыхнула па рэйках, па акне і па вачах. «Хоць бы мне хутчэй заснуць, – падумаў ён з вялікай тугой, – я б здолеў тады помніць лепей усё тое, пра што мне неабходна помніць».

>Дзверцы паравознай топкі прыадчыніліся, і адтуль на імгненне шуганула полымя, дыхнула спякота.

Машыніст даў поўную пару, і пляцоўка пад яго нагамі здрыганулася ад цяжару вагонаў. Неўзабаве рухавік паравоза пачаў працаваць плаўна і раўнамерна. Апошнія промні сонца заблішчалі, калі цягнік ішоў уздоўж марскога берага цераз Бругэ. Рэгулятар быў перакрыты, хапала маленькай пары. Сонечны захад асвятліў высокія крутыя ўцёсы, марскія залівы, вада якіх адлівала зменлівым святлом. Недзе там, непадалёк, нібыта славуты самацвет у абшарпаным, брудным футарале, ляжаў старажытны горад – на які шмат дзівіліся, пра які шмат гаварылі, у якім здавён вёўся ажыўлены гандаль. Потым скрозь пару паказалася мноства дачных дзялянак, дзе-нідзе аднастайнасць пейзажу парушалі непрыкметныя вёсачкі, хаты якіх выходзілі фасадамі на дарогу і былі аздоблены каляровай чарапіцай, аднак фарбы яе былі прыглушаны прыцемкамі. З паравоза выляталі іскры, падобныя на орды пунсовых жучкоў. Яны падалі і тлелі ўскрай чыгункі, апускаліся на дрэвы, кусты, капуснікі на агародах і ператвараліся ў попел. Дзяўчына на кані праводзіла вачыма цягнік і ўсміхнулася, а на беразе ракі, побач з вудай,

ляжалі ў абдымках мужчына і жанчына. Потым за вокнамі вагонаў зрабілася зусім цёмна, і пасажыры маглі бачыць у шыбах вокнаў толькі цьмянае адлюстраванне сваіх абліччаў.

- Premier Service, Premier Service*, - рэхам пракаціўся голас па калідоры, але Майет ужо сядзеў у вагоне-рэстаране. Яму дужа хацелася, каб нехта чужы прысеў за яго столік і ўцягнуў яго ў ветлівую размову, якая, зусім магчыма, скончыцца, як заўсёды, чарговым прыніжэннем яго годнасці. Канстанцінопаль, канцавы пункт амаль бясконцага падарожжа, набліжаўся з хуткасцю тэлеграфных слупоў, што праляталі за вокнамі экспрэса. Калі падарожжа скончыцца, для роздуму часу ўжо не застанеца - Майета будзе чакаць аўтамабіль, потым - мільгаценне мінарэтаў, брудная лесвіца і, нарэшце, містэр Экман, які падымаецца з крэсла пісьмовага стала. Мудрагелістая казуістыка, лічбы, кантракты захопяць яго цалкам. Тут, загадзя, у вагоне-рэстаране, на канапе ў купэ, у калідоры, ён павінен абдумаць кожнае слова, прарэпеціраваць кожную інтанацыю. Лепей яму мець справы з ангельцамі ці туркамі, а

містэр Экман і недзе там, за кулісамі, загадкавы Стэйн – яго аднаверцы, спрактыкаваныя здагадацца пра сапраўдны сэнс па тоне голасу, па манеры, з якой пальцы суб'яседніка трымаюць цыгару.

** Першая змена, першая змена (фр.).*

У праходзе паявіліся афіцыянты – яны разносілі суп. Майет ізноў сунуў руку ў кішэню і надкусіў разынку – на гэты раз Стэйна, дробненькую і сухую, але, трэба прызнаць, танную. Бясконца і непазбежная вайна паміж колькасцю і якасцю вялася ў яго свядомасці і не прыводзіла ні да якога пэўнага выніку. У адным ён, зрэшты, быў упэўнены, пакуль знаходзіўся ў сваім лонданскім кабінете, дзе сустракаўся толькі з прадстаўнікамі Стэйна і чуў голас Стэйна толькі па міжгароднім тэлефоне, хутчэй прывід яго голасу, з інтанацыяй якога ён не мог дакладна высветліць яго сапраўднае становішча, – Стэйн быў на вяршыні недасягальных скал. Але ж якіх скал? Усярэдзіне акіяна ці каля ўзбярэжжа? Ці пацярпеў ён поўны крах, ці проста абмежаваны ў сродках? Было б прасцей, калі б прадстаўніка фірмы «Майет, Майет і Пейдж» у Канстанцінопалі, бясцэннага

містэра Экмана, не падазравалі ў тайных зносінах з Стэйнам – ён балансаваў на грані закона.

Майет апусціў лыжку ў нясмачны суп-жульен. Яму болей былі даспадобы стравы тлустыя, з рознымі спецыямі, вострыя і спажыўныя. За вокнамі ў цемрадзі нічога не было відаць, толькі зрэдку мільгалі агеньчыкі невялікіх станцый ці палыхаў рэзкім святлом тунель. Пастаянна ў шыбе акна ён бачыў толькі цьмянае адлюстраванне свайго твару і рук, якое, нібыта дзівосная рыба, плавала ў зіхатлівай і вадзе і багавінні. Яго крыху бянтэжылі гэтыя прывіды, і ён збіраўся ўжо апусціць фіранку, калі заўважыў за адбіткам свайго твару аблічча таго самага чалавека ў пацёртым плашчы, які нядаўна заглядваў у яго купэ. Вопратка мужчыны, пазбаўленая колеру і трываласці тканіна, усё яшчэ захоўвала адбітак элегантнасці, уласцівай старамодным гарнітурам: пад расхрыстаным плашчом быў бачны высокі накрухмалены каўнер, зашпілены на ўсе гузікі пінжак. Мужчына цярпліва чакаў, пакуль яму прынясуць абед, таму Майет дазволіў сабе трошкі адпачыць ад мудрагелістых хітрыкаў

Стэйна і містэра Экмана, аднак перш чым афіцыянт дайшоў да незнаёмага, той заснуў. На імгненне яго твар знік, калі агні станцыі ператварылі сцены вагона з люстраў у звычайныя вокны, праз якія быў бачны натоўп правінцыялаў з дзецьмі, скрынкамі і скруткамі, якія чакалі прыходу мясцовага цягніка. З вяртаннем цемры за акном твар мужчыны, які апусціўся ў сон, узнік ізноў.

Майет забыўся пра яго, заказваючы паўсухое бургундскае – «Шамбертэн 1923 года», каб запіць цяляціну, хоць і разумеў, што купляць добрае віно ў цягніку – марная трата грошай, бо ніякі букет не вытрымліваў бесперапыннай трасяніны. Па ўсім вагоне быў чуцен жаласлівы звон і бразганне шкла, калі экспрэс на поўнай хуткасці імчаў у Кёльн. Смакуючы першы келіх віна, Майет ізноў вярнуўся ў думках да Стэйна – поўны безнадзейнага адчаю ці мудрагелістых хітрыкаў, той чакаў прыезду Майета ў Канстанцінопалі. Ён зможа прадаць усе свае акцыі за неблагую цану – Майет у гэтым быў упэўнены, – аднак пайшлі чуткі, што ў барацьбу ўблытаўся яшчэ адзін пакупнік. Якраз тут і ўзнікла падазрэнне, што містэр Экман вядзе

двайную гульню, імкнучыся ўзняць цану насуперак інтарэсам сваёй фірмы – за гэта, як меркавалі, Стайн абяцаў яму выплаціць пятнаццаць працэнтаў камісійных. Містэр Экман паведамляў, што Моўлт прапануе Стэйну фантастычную цану за яго акцыі і за перадачу правоў на фірму, але Майет яму не верыў. Неяк ён снедаў з маладым Моўлтам і пад час размовы, нібыта выпадкова, згадаў прозвішча Стэйна. Моўлт не жыд, у яго няма тонкасці, ён не знае навукі выкрутасаў і хітрыкаў: калі ён захоча зманіць, ён гаворыць няпраўду, але мана яго абмежаваная словамі – яму невядома, як неспрактыкаваная рука можа лёгка выдаць няпраўду гэтых слоў. Калі ён меў справу з ангельцамі, Майет карыстаўся адным трукам: пачынаючы гаворку на важную тэму, ён звычайна частаваў суб'ядніка цыгарай – калі чалавек гаварыў няпраўду, то, які б хуткі ні быў адказ, рука яго заўсёды на імгненне затрымаецца. Майет добра запомніў, што сказаў пра яго некалі Джэнтэль: «Мне не падабаецца гэты жыд. Ён ніколі не глядзіць табе ў вочы». «Вы, дурні, – радаваўся ён сам сабе, – у мяне на вас назапашаны яшчэ не такія трукі». Цяпер

ён, зрэшты, быў перакананы, што Моўлт гаварыў праўду, няпраўду казаў Стэйн ці містэр Экман.

Ён наліў сабе яшчэ келіх віна. «Дзіўна, – падумаў ён, – што якраз я, падарожнічаючы з хуткасцю шэсцьдзсят міль у гадзіну, адпачываю, а не містэр Экман, у якога ўжо закончаны працоўны дзень – ён зараз зачыняе пісьмовы стол, бярэ з вешалкі брыль, спускаецца па лесвіцы, звыкла пакусваючы вострымі зубамі кончык тэлеграмы, атрыманай ад фірмы: «Містэр Карлтан Майет прыбывае Стамбул чатырнаццатага. Арганізуйце сустрэчу Стэйнам». У цягніку, як бы хутка ён ні імчаў, пасажыры мусяць адпачываць, паміж шклянкімі сценамі дарэмна марна траціць эмоцыі, можна спакойна займацца разумовай дзейнасцю, не баючыся, што цябе перапыняць. Свецкае жыццё б'е зараз Экмана і Стэйна з усіх бакоў: прыходзяць тэлеграмы, розныя людзі перабіваюць плынь іх думак размовамі, жанчыны наладжваюць абеды і вечарынкi. Але ў імклівым экспрэсе, які грукоча і бразгае, шум такі роўны, упарадкаваны, што ён эквівалентны цішыні, рух такі працяглы і бесперапынны, што

спакваля розум пачынае ўспрымаць яго як абсалютную нерухомасць. Толькі за вокнамі цягніка было магчыма актыўнае дзеянне, а цягнік забяспечвае яму спакойны роздум над планамі на гэтыя тры дні, а ў канцы гэтага тэрміну яму будзе зусім ясна, як паводзіць сябе са Стэйнам і з містэрам Экманам.

Пакончыўшы з марожаным і дэсертам, аплаціўшы рахунак, ён затрымаўся каля стала, каб запаліць цыгару, і апынуўся твар у твар з незнаёмым. Ён ізноў убачыў, як той засынае паміж першай і другой стравамі – паміж недаедзенай цяляцінай *au Tallegrand** і пудзінгам з марожаным, які толькі што падалі яму на стол, – хутчэй за ўсё, у яго быў поўны ўпадак сілы.

** Па-талеіранску (фр.).*

Пад пільным позіркам Майета незнаёмы раптоўна прачнуўся.

– Ну, што тут такое? – спытаў ён.

Майет мусіў быў папрасіць прабачэння:

– У мяне не было намеру вас будзіць.

Мужчына падазрона паглядзеў на яго, і штосьці ў гэтым раптоўным пераходзе ад сну да больш звычайнай насцярожанасці, штосьці ў яго старанна прыбраным

гарнітуры, пад пацёртым плашчом, кранула душу Майета. Ён успомніў пра іх нядаўнюю сустрэчу:

- Спадзяюся, вы знайшлі сваё купэ?

- Знайшоў.

- Здаецца мне, вы абралі не лепшае месца на адпачынак, - вырвалася ў Майета. - У мяне ў сакваяжы ёсць аспірын. Магу даць вам некалькі таблетакаў.

Мужчына рэзка абарваў яго:

- У мяне ёсць усё, што трэба. Я доктар.

Па прывычцы Майет уважліва глянуў на яго рукі, тонкія, з выступаючымі костачкамі. Ён ізноў папрасіў прабачэння, з падкрэсленай прыніжанасцю схіліўшы перад ім галаву:

- Прабачце, што я патурбаваў вас. Вы выглядаеце хворым. Можа, я што-небудзь магу зрабіць вам?

- Не. Нічога мне не трэба. Нічога.

Але калі Майет адышоў, мужчына азірнуўся і аклікнуў яго:

- Час. Каторая зараз гадзіна дакладна?

Майет адказаў:

- Восем сорок. Не, сорок дзве хвіліны.

І ён убачыў, як пальцы мужчыны дакладна да хвіліны паставілі стрэлкі

гадзінніка.

Калі ён набліжаўся да свайго купэ, цягнік заповоліў рух. Вялізныя доменныя печы Льежа ўздымаліся ўздоўж чыгункі нібыта старажытныя замкі, агорнутыя полымем пад час варожага набегу. Цягнік гайдануўся, і стрэлкі чыгункі бразнулі. Абапал узняліся сталёвыя фермы моста, а далёка ўнізе па дыяганалі бегла некуды ў цемру пустая вуліца, над уваходам у кавярню зіхацела лямпачка, рэйкі разбегліся ў розныя бакі, і да экспрэса, вывяргаючы гудзенне і пару, наблізіліся манеўраныя паравозы. Святлафорныя агні загарэліся зялёным абапал экспрэса, і арка вакзальнага даху ўзнялася над вагонам Майета. Пачуліся выкрыкі хлапчукоў-газетчыкаў, а на платформе стаялі ў шарэнзе паважаныя, стальныя мужчыны ў чорных суконных паліто і жанчыны пад чорнымі вуалямі. Не выказваючы цікаўнасці, падобныя да натоўпу прыстойных незнаёмых на пахаванні, яны сачылі, як прамільгалі перад імі вагоны першага класа: «Остэндэ – Кёльн – Вена – Белград – Стамбул» – і прычাপны вагон да Афінаў. Потым, з клумкамі, сумкамі і дзецьмі, яны ўскараскаліся ў

апошнія вагоны, якія ішлі, відаць, да Папіньера ці Вервье – міль пятнаццаць далей па чыгунцы.

Майет пачуваў сябе стомленым. Напярэдадні яму давялося да гадзіны ночы абмяркоўваць з бацькам, Джэйкабам Майетам, справы Стэйна, і, калі ён убачыў, як трасецца ў бацькі сівая барада, ён зразумеў, як ніколі раней, што кіраўніцтва фірмай выпадае з аздобленых пярсцёнкамі старэчых пальцаў, якім цяжка было трымаць нават шклянку з цёплым малаком. «Пенку ніколі не здымуць», – паскардзіўся Джэйкаб Майет, дазваляючы сыну лыжкай зняць пенку з малака. Цяпер ён шмат чаго дазваляў рабіць сыну, не звяртаючы ніякай увагі на Пейджа – пасада дырэктара была проста ўзнагародай за яго дваццацігадовую службу старшым клеркам у фірме. «Майет, Майет і Пейдж» – гэта я», – думаў Майет, не адчуваючы ніякага хвалявання ад вялікай адказнасці, якая легла на яго плечы: ён быў старэйшы сын, і згодна закону прыроды бацька мусіў быў перадаць уладу яму.

Учора ўвечары паміж імі ўзніклі спрэчкі наконт Экмана. Джэйкаб Майет быў упэўнены, што Стэйн ашукаў Экмана, а яго

сын лічыў, што іх агент быў у змове са Стэйнам. «Вы ўбачыце самі», – гаварыў ён, перакананы ў сваёй праніклінасці, але Джэйкаб Майет увесь час паўтараў: «Экман разумны. Нам трэба мець там разумнага чалавека».

Майет ведаў, што не варта ўладкоўвацца спаць да граніцы ў Герберштале. Ён дастаў разлікі, прапанаваныя Экманам як аснова перагавораў са Стэйнам: велічыня асноўнага капіталу аднаго ўладальніка, кошт перадачы права на фірму, сума, якую, паводле яго меркаванняў, прапанаваў Стэйну другі пакупнік. Праўда, Экман у сваім шматслоўным паведамленні не назваў прозвішча Моўлта, ён толькі намякнуў на яго, каб пакінуць сабе магчымасць потым адмовіцца ад гэтага. Моўлты да гэтага часу ніколі не цікавіліся разынкамі, толькі раз яны нядоўга пайгралі на рынку фінікаў. Майет думаў: «Я не магу даверыцца гэтым лічбам. Справа Стэйна нам вельмі каштоўная, нават калі б мы патапілі ў Басфоры ўсе яго акцыі: нам важна заваяваць манаполію, а іншым фірмам гэта было б набыццём стратнай справы, якая збанкрутавала ў канкурэнтнай барацьбе з

намі».

Лічбы нібыта ў тумане паплылі ў яго перад вачыма, яго хіліла на сон. Адзінкі, сямёркі, дзесяткі ператварыліся ў дробныя вострыя зубы Экмана. Шасцёркі, пяцёркі, тройкі, нібыта ў фантастычным фільме, ператварыліся ў чорныя бліскучыя вочы Экмана. Камісійныя аддзякі ў выглядзе каляровых паветраных шарыкаў лёталі ўздоўж вагона, памеры іх усё павялічваліся, і Майет шукаў шпільку, каб пракалоць іх адзін за адным. Ён поўнасьцю прагнуўся ад тупату ног – нехта хадзіў туды-сюды на калідоры. «Бедалага», – падумаў ён, убачыўшы, як карычневы плашч і сашчэпленыя за спіной рукі зніклі за акном.

Аднак у яго не было літасці да Экмана, у думках ён ішоў следам за ім з канторы ў кватэру ў сучасным будынку, у зіхатлівы туалет, у серабрыстую з пазалотай ванную, у залітую святлом, застаўленую моднай мяккай мэбляю гасцёўню, дзе яго жонка бесперапынна шые куртачкі, штонікі, каптуркі і вяжа шкарпэткі англіканскай місіі: Экман – узорны хрысціянін.

Шкляныя сцены купэ дрэнна захоўвалі цеплыню. Быў страшэнны холад,

красавіцкая ноч нагадвала старамодную калядную віншавальную паштоўку, якая зіхаціць інеем. Майет зняў з кручка футру і выйшаў на калідор. Цягнік стаіць у Кельне амаль сорак пяць хвілін – даволі часу, каб выпіць кубчак гарачай кавы ці келіх каньяку. А пакуль што ён можа, як і чалавек у плашчы, пагуляць па калідоры.

Пакуль знешні свет не адцягнуў яго ўвагу, Майет ведаў, што ў шпацыры па калідоры з ім будуць нябачныя прывіды Экмана і Стэйна. «У Экмана, – думаў ён, абмываючы гарачай вадой брудны ўмывальнік, – да ўнітаза ланцужком прыкавана Біблія». Так, прынамсі, яму казалі. «Вялікая, пашарпаная і паспраўднаму сямейная кніга сярод срэбных з пазалотай кранаў і затычак, і гэтая Біблія сведчыла кожнаму, хто абедаў у Экманаў, што гаспадар – добры хрысціянін. Не трэба было рабіць ускосных намёкаў пра наведванне царквы, на пасольскага святара, варта было толькі яго жонцы спытаць: «Можа, вы хочаце памыць рукі, дарагая?» – ці яму самому па-сяброўску задаць тое самае пытанне мужчынам пасля кавы з каньяком. Аднак пра Стэйна Майет нічога не ведаў.

- Вельмі шкада, што вы не выходзіце ў Будзе, калі вы так цікавіцеся крыкетам. Мне надта цяжка набраць адзінаццаць ігракоў на дзве каманды ў нашым пасольстве, – гаварыў чалавек, ківаючы галавой і махаючы рукамі, з тварам бледным і невыразным, як каўнер у святара, звяртаючыся да невялікага, падобнага на пацука мужчыны, які, скурчыўшыся, сядзеў насупраць. Гэты голас быў без жывых чалавечых інтанацый, бо гучаў на калідоры праз шклянныя зачыненыя дзверы купэ, калі Майет праходзіў міма. Гэта быў той самы прывід голасу, што зноў нагадаў Майету пра Стэйна, які гаварыў па правадах даўжынёй у дзве тысячы міль, пра той голас, які выказваў надзею, што калі-небудзь будзе мець гонар прымаць містэра Карлтана Майета ў Канстанцінопалі, пра той самы голас – прыемны, гасцінны і невыразны.

Ён ішоў міма купэ з сядзячымі месцамі ў вагоне другога класа. Мужчыны, зняўшы камізэлькі, ляжалі на лавах, шчокі ў іх абраслі шчэццю. Жанчыны з лінялымі валасамі, пакрытымі вязанымі сеткамі, такімі самымі, як вязаныя з саломы карзіны на паліцах, раскінуліся ў нязграбных позах:

поўныя грудзі і вузкія клубы, шырокія клубы і худыя грудзі – усё безнадзейна пераблыталася. Высокая хударлявая жанчына прачнулася на імгненне і жаласна паскардзілася: «Піва, якім ты мяне пачаставаў, было проста жахлівае. Страўнік у мяне буркоча – ладу няма як». Насупраць сядзеў яе муж, з ухмылкай сачыў за яе заплюшчанымі ў сне вачамі, кідаючы зрэдку позірк на дзяўчыну ў белым плашчы, якая ляжала на лаўцы побач з ім. Адною рукою ён паціраў няголеную шчаку, а другую крадком паклаў каля ног дзяўчыны. Майет заповоліў крок і запаліў цыгарэту. Яму падабалася зграбная постаць і твар дзяўчыны, крыху падфарбаваныя губы. Не скажаш, каб яна выглядала нейкай незвычайнай прыгажуняй, аднак тонкія рысы твару, маленькая галоўка, вытанчаныя нос і вушы надавалі ёй асаблівую вясёлую прывабнасць, якая нагадвае вітрыну вясковай крамы на Каляды, поўную бліскучай мішуры і немудрагелістых квяцістых сувеніраў. Майет успомніў, як яна ўважліва глядзела на яго з другога канца калідора, і яму захацелася даведацца, каго ён ёй нагадаў. Ён быў удзячны дзяўчыне за тое,

што ў яе позірку не было ніякай варожасці – яна не здагадвалася, як няёмка пачуваў ён сябе ў шыкоўнай вопратцы, якую можна купіць толькі ў самых дарагіх крамах.

Мужчына, які сядзеў побач з дзяўчынай, употай паклаў руку на яе шчыкалатку і пачаў вельмі асцярожна перамяшчаць яе да калена. Адначасова ён сачыў за жонкай. Дзяўчына прачнулася і расплюшчыла вочы. Майет пачуў, як яна сказала: «Надта холадна», – і зразумеў па яе знешне ветлівым, але насцярожаным тоне, што яна заўважыла толькі што адхопленую руку. Потым яна ўзняла вочы і ўбачыла, што Майет назірае за ёй. Дзяўчына была тактоўная і цярдлівая, але, на думку Майета, ёй не ставала хітрасці. Ён разумеў, што цяпер яна ацэньвае ў думках яго якасці і параўноўвае яго са сваім спадарожнікам, як бы прыкідваючы, з кім бы ёй было лепей: яна хацела пазбегнуць непрыемнасцей, – гэта прачытаў у яе на твары. І яго прывялі ў захапленне яе смеласць, кемлівасць і расшучасць.

– Бадай што, пайду папалю цыгарэту, – сказала дзяўчына, шукаючы ў сумачцы пачак. Потым яна апынулася каля яго.

- Запалку?

- Дзякуй.

І адышоўшы крыху далей, каб іх не было чутно з яе купэ, яны пачалі ўглядацца ў цемрадзь, запоўненую прыглушанымі гукамі.

- Мне не падабаецца ваш сусед.

- Выбіраць не даводзілася. Не такі ўжо ён і благі. Яго завуць Пітэрс.

Пасля кароткай паўзы Майет азваўся:

- А мяне - Майет.

- Смешнае прозвішча. Мяне завуць Корал. Корал Маскер.

- Танцуеце?

- Так. У вар'етэ.

- Амерыканка?

- Не. Чаму вы так падумалі?

- Па вашым вымаўленні. Адчуваецца амерыканскі акцэнт. Бывалі там калі-небудзь?

- Ці бывала я там? Вядома, была. Шэсць прадстаўленняў на тыдзень і два ранішнікі. Сад Загаднага клуба, Лонг-Айлэнд, Палм-Біч, Клуб халасцякоў на Рыверсайд-Драйв. Разумеецца, калі не гаворыш па-амерыканску, няма ніякіх шанцаў удзельнічаць у ангельскай музычнай камедыі.

- Вы - разумная дзяўчына, - сказаў Майет сур'ёзна, кінуўшы думкі пра Экмана і Стэйна.

- Давайце паходзім, - прапанавала дзяўчына, - мне холадна.

- Вам не спіцца?

- Не магу заснуць пасля пераезду цераз Ла-Манш. Надта замерзла. Дый яшчэ гэты мязотнік увесь час лапае мае ногі.

- Чаму вы не дадзіце яму аплявуху?

- Мы ж яшчэ да Кельна не даехалі? Навошта мне ўвязвацца ў скандал? Нам яшчэ ехаць разам да Будапешта.

- Вы туды едзеце?

- Гэта ён туды едзе. Я еду да канца.

- Я гэтаксама. Па справах.

- Ну, ніхто з нас не падарожнічае дзеля забавы, праўда? - сказала яна, крыху спахмурнеўшы. - Я звярнула на вас увагу, калі цягнік адыходзіў. Мне здалося, што я вас некалі ведала.

- Хіба мы з вамі сустракаліся? А як звалі вашага знаёмага?

- Адкуль я ведаю? Я не запамінаю прозвішчаў выпадковых знаёмых. На пошце іх ведаюць пад другім прозвішчам.

Майет адчуў спакойную ўпартасць і

рашучасць у тым, як яна з маўклівай пакорлівасцю аднеслася да падману. Дзяўчына прыціснулася да акна тварам, злёгка пасіনেлым ад холаду. Яна была падобная на хлапчука, які зайздросна разглядвае розныя цікавыя рэчы ў краме: сцізорыкі з мноствам лёзаў, цацкі з сакрэтамі, бомбы, якія ўзрываюцца смуродам, булачкі, якія пішчаць, – але перад яе вачыма была толькі цемра і адлюстраванне іх твараў.

– Як вы лічыце, у вагоне пацяплее: мы ж едзем на поўдзень? – спытала яна, нібыта думала, што мы набліжаемся да краін з трапічным кліматам.

– Мы едзем не так далёка на поўдзень, каб адчуць якую-небудзь істотную розніцу ў тэмпературы паветра. Я памятаю, як у Канстанцінопалі ў красавіку ішоў снег. У Басфоры дзьмуць вятры з Чорнага мора. Яны ўтвараюць завіхрэніі вакол рагоў вуліц. А ўвесь гэты горад – адны вуглы.

– Спадзяюся, што ў грымёрных цёпла. На сцэну даводзіцца выходзіць амаль голай – спасу няма ад холаду. Мне б хацелася выпіць чаго-небудзь гарачага! – Яна крыху прысела і прыціснулася збялелым тварам да акна. –